

Th.S. Gudjohnsen — en bortglömd fjällpionjär

av Tore Abrahamsson

NÄR MAN TALAR OM SVENSKA FJÄLLPIONJÄRER tänker man kanske på namn som Fredrik Svenonius, Axel Hamberg, H.N. Pallin, Torsten Boberg och andra i fjällturismens barndom. Borg Mesch och Ludvig Wästfelt kan räknas till dem, väl också David Nygren, Emmerich Rossipal, Gillis Billing, Sten Brander och några till i senare generationer när det gäller alpina bedrifter. Men kretsen är liten om man i begreppet vid sidan av insatser ute i fjället också lägger dokumentation i ord och bild. Kring 1950 är vi inne i modern tid, och då kan man nog anse att pionjärernas tid är förbi — grunden var lagd, detaljerna återstod.

Thordur Sveinbjörnsson Gudjohnsen kan tveklöst räknas in i den exklusiva kretsen. Som svensk fjällpionjär är han unik — han var inte svensk. Han var född islänning, dansk läkare bosatt och verksam på Bornholm hela sitt liv och återkommande gäst i de svenska fjällen under tjugo år. På olika sätt har han satt spår i den svenska fjällhistorien. Normalleden till Kebnekaises sydtopp, Sveriges tak, bär hans namn — Gudjohnsens led — även om enögda nationella intressen på 1920-talet tog äran ifrån honom och döpte leden till det neutrala och oegentliga Östra leden. Vi väntar alltjämt på att Svenska Turistföreningen officiellt ändrar namnet och därmed bekräftar den rätt som alltid tillkommer första bestigaren av en led.

Från 1915 och till åren före sin död 1937 genomströvade Th.S. Gudjohnsen — alltid omnämnd med initialerna Th.S. — den lappländska fjällvärlden från Abisko-Riksgränsen i norr till Piteälven i söder, alltid sommartid. Han var en föregångsman som gick egna vägar. Lite tillspetsat kan man nästan få uppfattningen att rödade leder för honom var en styggelse.

I en lång rad stora volymer, närmare bestämt tolv olika i folioformat med sammanlagt över 2000 sidor, beskrev han detaljerat i ord och bild det han såg och lärde sig under vandringarna. Problemet är att de böcker han skrev inte är tillgängliga, trots att de existerar. Några volymer som bevisligen har

Erik Giese och
Th.S. Gudjohnsen
sommaren 1934. Pipan
var en ständig följeslagare.

funnits är dessutom på villovägar. Böckerna han gjorde är handskrifter som var och en bara gjordes i ett unikt exemplar, idag väl inlästa på bibliotek och hos privatpersoner. Dottern Aase Alsing i Aakirkeby på Bornholm äger tre volymer, STF äger, eller ägde fyra olika. Det Geografiske Selskab i Köpenhamn har två, en bok finns hos en brorson på Island.

Svenska Fjällklubben har i sin ägo två volymer, den ena om Skjomen söder om Riksgränsen som en speciell gåva till klubben när den genom förvärvet av Katterjaurestugan med hans ord "kommit till grannskap". Den andra boken som klubben har, *Gennem Island i bil*, skrev han kort före sin död 1937, på direkt uppmaning av klubben för övrigt. Material ur denna bok publicerades i *Till fjälls* 1937. Han var medlem i Svenska Fjällklubben, och i *Till fjälls* 1938 finns en nekrolog skriven av vännen och färdkamraten Henrik Knudsen.

Th.S. Gudjohnsen och
dottern Aase
i Kårsavagge
sommaren 1934.
Foto Agnes Hansson.

En av böckerna, den om Kebnekaise från 1920, har getts ut som faksimil av STF i en begränsad upplaga. Sarek och andra områden ingår i olika samlingsvolym. Sulitelmaområdet behandlade han i en särskild bok, som dock är försvunnen, även om det finns en kopia, förutseende och förtjänstfullt gjord av Karl-Erik Larson redan 1970. Originallet fanns att se hos STF åtminstone tio år senare. I *Landskapsbilleder fra Lapmarken*, Rönne 1934, i säkert förvar hos dottern i Aakirkeby, finns också ett avsnitt om Sulitelma kallat *Fra Piteelv*. I den nämnda boken finns en fyllig beskrivning av Kallaktrjåkkä.

Överträffade förväntningar

Den första dokumenterade bestigningen av högsta toppen på Kallaktrjåkkä, 1845 meter över havet enligt den tidens karta, gjordes den 12 augusti 1921 av två unga studenter, Valdemar Lindkvist och P. Österberg. Bestigningen var inte utan strapatser enligt en artikel i STF:s årsskrift 1922. Det som främst hade lockat dem var, att en blick på kartan hade låtit dem förstå att toppen

Besök i Aktse 1928. Från vänster syns Henrik Knutsen, Marie Möller och Th.S. Gudjohnsen. Foto T. Dahllöf.

"genom sitt läge mitt ibland högfjällen måste vara en bra utsiktsplats", men "verkligheten överträffade emellertid våra högsta förväntningar", skrev Lindkvist i sin artikel.

Fem år senare, den 21 juli 1926, bestogs toppen för andra gången, då av Th.S. Gudjohnsen tillsammans med Henrik Knutsen och därtill Karl Holmbom från Njunjes — ett något märkligt sammanträffande kan tyckas. Tre år tidigare hade Gudjohnsen på en av sina många vandringar i de svenska fjällen gått genom Tarradalen, och i Njunjes lärt känna familjerna där.

"De två bröderna Holmbom är intelligenta och kunniga, i synnerhet när det gäller blommor och djurliv. De är pålitliga förare i fjällen där omkring", skrev Gudjohnsen om Karl och Magnus, bosatta i den västligaste av Njunjesgårdarna. En kilometer öster därom låg den mellersta gården, "tillhörande Erik Holmbom, som är expert i lappmarkens botanik". Därtill även konservator och kännare av djur och fåglar kan tilläggas, "professorn" kallad. Ännu längre österut bodde Eriks bröder, ungarlarna Lars, Nils och

Oscar, gubbarna "I Bäckén", kusiner till Karl och Magnus.

Så kom det sig att Karl Holmbom var med på Kallaktjåkkå, i första hand kanske som god vän och allt i allo — Karl reste tälten, tände lägerelden, fiskade och lagade mat — men också som förare, även om Th.S. Gudjohnsen med sin erfarenhet klarade sig utan vägledning.

Parentetiskt kan nämnas att den tredje dokumenterade bestigningen av Kallaktjåkkå gjordes av den blivande lapplandskännaren, etnografen och författaren Ernst Manker, Svenska Fjällklubbens ordförande 1950–1958. Mankers bestigning gjordes strax efter Gudjohnsens, år 1926, omnämnd i Mankers bok *Det nya fjällvattnet* från 1941.

Systematikern

I allt det som Th.S.Gudjohnsen gjorde noterar man hans systematiska läggning, och ett exempel på det är hans framställning av Kallaktjåkkå. På tjugo handskrivna sidor med teckningar inlagda i texten beskriver han Kallaktjåkkåmassivet från olika håll; från sjösidan och "vidden", genom dalarna, från topparna, den ena toppen sedd från den andra, utsikterna från topparna. Han karakteriserar terrängen med klippor, branter, snöfält och glaciärer. Lämpliga tältplatser och bestigningsvägar anges. "Denne rute er ret sver og kan kun anbefales erfarne bjergbestigere", skriver han om en bestigningsled till massivets sydtopp. Och uppe på toppen noterar han att "der var ingen mulddannelse (jordmån) og ingen plantevekst. En sammenstyrtet varde viste, att toppen var besteget för".

Sydtoppen är den mest markerade av massivets toppar, skriver han, med branta väggar på tre sidor, en utpost i det annars kompakta massivet. "I det hele taget finnes her högalpine scenerier". Från sydtoppen överblickar man Luleälvens sjösystem från Saltoluokta till de norska fjällen, hela Sarekkedjan, Akka och där bortom Padjelanta ända till bergen och glaciärerna söder om Virihaure, konstaterar han. Med tanke på den helt felaktiga generalstabskartan gjorde han en egen kartsnitt över massivet, dock utan anspråk på "absolut korrekthet da den er lavet under et flygtigt besög under ugunstige sneforhold".

Han kartlägger massivet bit för bit för den som har "lyst til at lere dette smukke og storslåede fjeld nermere at kende". På högsta toppen fastslår han kortfattat att "udsigten er glimrende" mot Skjomen, dock något sämre då västtoppen ställde sig i vägen. Men, säger han, man bör helst bestiga alla topparna då utsikten varierar mycket. "Alle tre toppe kan av dygtige fjeldvandrere bestiges på en dag, men det er et svert dagverk".

Den löpande texten illustreras med tjugo teckningar med bildtexter. I

Akkamassivet från norr,
teckning av Gudjohnsen.

dalen mellem Kallaktjåkko og Svalaliesotjåkko, Lengre inde i dalen, Stortoppen mot vest, Kedlen med Nordostbreen, Mot nv over Autajaure og Sitasjaure — och så vidare, kortfattat och exakt. Här talade egna erfarenheter, och vädret var uppenbarligen för det mesta till sin fördel när han utforskade massivet, att döma av bildmaterialet.

Men även på Th.S. Gudjohnsens tid kunde vädret vara ogynnsamt för bestigningar. Akkamassivet på södra sidan av Akkajaure, "det mest storslagna och skönaste fjället i hela Lappland", sett från Vaisaluokta, men lika imponerande och majestätiskt från Kallaktjåkkå-sidan, gäckade honom trots flera försök. Med reservationen att han saknar personlig erfarenhet av topparna förbigår han bestigningarna. Han fick resignera och nöja sig med vyerna från lägre nivå runt om och berätta det lilla han visste, dock kanske "noget mer udrömmende fremstilling end der hidtil foreligger". Fram till i

dag är det ändå bland det utförligaste som skrivits om Akka. Så har det blivit med det mesta som han producerade, inte minst gäller det Kallaktjåkkå som i övrigt är något av en parentes i fjällitteraturen.

I motsats till illustrationerna i avsnittet om Kallaktjåkkå tvingades han "låna" bilder av andra för att visa Akkamassivet från olika håll, men omsatta i teckningar, bland annat ett foto av Axel Hamberg från södra sidan, eller också fick han nöja sig med egna kringbilder.

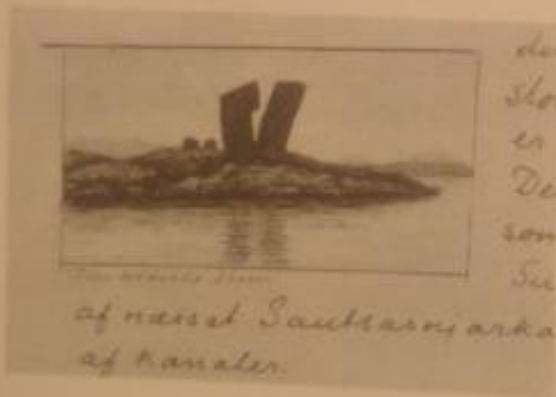
Man kan notera att han ansåg Majtoppen, Apriltoppen, Manstoppen och Maudtoppen vara "barbariske navne", som snarast möjligt borde ersättas med riktiga lapska namn, som ganska säkert finns, skriver han, "i det i hvert fald de to førstnævnte toppe er græsningsmarker for rener". Han var väl förtrogen med att de lapska namnen har en direkt anknytning till rennäringen.

I anslutning till Kallaktjåkkå tog han upp namnen på de olika sjöarna som på 1920-talet ännu inte var helt ödelagda genom vattenregleringarna och korrigerade den stundom felaktiga namnsättningen. Han kom också in på den storblockiga terrängen längs stränderna, präglade av de frostsprängda fyrkantiga syenitblocken. "Vorherre har her været kubist", skrev Gudjohnsen.

Det mest omtalade blocket, Kluvna stenen Luottanimkallo på stranden norr om Akka, sex meter hög, försvann slutgiltigt i Akkajaures dämde vatten när sjön höjdes i en andra omgång 1939. Innan dess kunde man vid lågvatten fortfarande se stenarna som förut. Vid högvatten stack ett par meter av blocken upp över vattenytan.

En teckning i boken av Th.S. Gudjohnsen visar Kluvna stenen som den såg ut före regleringarna. I Ernst Mankers bok *Lapsk kultur vid Stora Lule älvs källsjöar* finns tre bilder på sidan 34 som visar de olika faserna i Kluvna stenens öde.

Kallaktjåkkå är i dag ett tämligen okänt fjällmassiv trots att det relativt sett är "nära" och lättillgängligt. Massivet hade säkert fått en helt annan uppmärksamhet under de år som gått om Gudjohnsens noggranna beskrivning av området nått ut till en större krets av fjällvandrare. Som det nu är kommer den fullständiga texten med teckningar aldrig att bli tillgänglig annat än för de särskilt utvalda. Den som söker sig hit för bestigningar eller vandringar får finna sin egen väg i obanade marker.

Den kluvna stenen.
I Ernst Mankers Acta Lapponica kan man i bilder följa hur denna heliga plats försvinner under den stigande vattennivån i Suorvamagasinet. Th.S. Gudjohnsen.

Stora Sjöfallet med fjället
Nieras i bakgrunden.
Målning av Gudjohnsen.